

DOUGLAS B. RASMUSSEN: MÂNA VIZIBILĂ A ETICII ȘI MÂNA INVIZIBILĂ A PIEȚEI

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 2 aprilie 2022

Un articol de Douglas Rasmussen pentru Foundation for Economic Education

Articol original: Visible and Invisible Hands

S-a spus adesea că piețele ar fi conduse parcă „de o mână invizibilă” care aduce ordine și cooperare între oameni. Piețele se folosesc deopotrivă de stimulente materiale și de interesele indivizilor pentru a produce această armonie. Dar mai există o cale de a organiza oamenii – ce-i drept, „mai veche” –, și anume de a-i organiza în jurul a ce este „bine” sau „corect”. Aceasta pare a fi calea eticii. Etica, spre deosebire de piață, organizează oamenii în jurul comenzilor și directivelor.

Se naște o întrebare: ce întemeiere avem să spunem că piețele – care se ajustează singure și produc ordinea spontană – depind sau se folosesc în vreun fel de etică? Mai mult, ce sens are să încurajăm etica într-un sistem produs spontan, care se reglează în permanență singur? Nu sunt aceste două principii de organizare mai degrabă opuse decât complementare?

Pe scurt, care este, mai precis, legătura dintre mâna vizibilă a eticii și mână invizibilă a pieței?

Ordinea liberală a pieței nu face prea multe trimiteri la normele morale ca o soluție de bază la problema coordonării oamenilor într-o societate. În cele mai multe cazuri, știm prea puține despre persoanele cu care interacționăm pentru a formula judecăți etice despre ei. Acest fel „impersonal” de a ne coordona este, fără îndoială, un lucru bun. Putem astfel interacționa – și beneficia de pe urma aceasta – cu mai mulți oameni, pe mai multe căi decât am fi făcut-o dacă am fi fost preocupați mereu de viziunea lor asupra binelui și răului ori dacă ne-am fi întrebat de fiecare dată în ce măsură și ei aderă la aceleași principii ca noi. Pe piață însă fiecare își vede de interesul său și

treburile merg înainte.

Din acest motiv, mulți au acuzat ordinea pieței că este, în cel mai bun caz, amorală, cu toate că înclină să o considere imorală. Alții au rămas agățați de ideea că piețele produc „haos”, și spun că și-ar dori ca la baza cooperării sociale să stea ceva de felul unei prescripții etice. Acest lucru ne-ar asigura, bine-nțeles, că etica și-ar face loc în peisaj, însă ar fi susținută de ideea păguboasă că piețele produc haos. În fine, să plecăm de la presupunerea că oamenii se pot coordona perfect prin intermediul piețelor, numai pe baza interesului și a consensului. Presupunând asta, de ce mai avem nevoie de etică? Și, chiar dacă i-am găsi vreo întrebuintă, nu cumva etica ar ocupa un loc ne semnificativ în ordinea pieței?

În primul rând, știm că nu le-am putea permite oamenilor, în niciun tip de ordine socială, să facă tot ce le dictează interesul. Nu le-am putea permite bunăoară să își deschidă afacerea Crima S.R.L. Prin urmare, avem nevoie de anumite reguli chiar și într-un sistem de piață. Acest lucru ne indică clar că etica joacă un rol în alegerea acelor reguli. Apoi, se pune întrebarea de ce să nu lăsăm etica să stabilească totul? De ce, cu alte cuvinte, apelăm la etică pentru anumite lucruri, și pentru altele nu? Am putea spune că încetăm să ne mai referim la etică atunci când piața – care folosește interesele mai degrabă decât poruncile – începe să funcționeze mai bine decât mâna văzută a eticii. Acest răspuns, din păcate, ne așază într-un unghi mort în ceea ce privește felul în care ar trebui să procedăm în continuare.

Pe de o parte, de exemplu, se situează cei mai puțin interesați de ce anume funcționează și mai preocupați ca oamenii să facă lucrurile corecte. Pe de altă parte, sunt cei interesați de ce anume funcționează, dar au opinii diferite când vine vorba despre ce funcționează mai bine decât ce. În final, pe lângă puținii care nu cred că, în definitiv, piața poate funcționa, sunt aceia care susțin că piața este în regulă în anumite spații foarte limitate, dar că etica ar trebui să determine felul în care oamenii se organizează. Toate aceste obiecții stau în calea unei apărări robuste a acelei libertăți pe care piața o oferă. Iar dacă am face un pas în direcția cealaltă și am ceda tot terenul sistemului de piață, ar părea că încurajăm o cultură a interesului în detrimentul uneia a responsabilității etice, din moment ce în viața de zi cu zi a pieței se fac prea puține trimiteri la etică.

Contrar celor spuse, noi credem că această „ignoranță” aparentă cu privire la prescripțiile eticii este nu doar justificată, dar este totodată un câștig pentru etică. Într-o anumită măsură, mai puțin înseamnă mai mult. Cu cât interesul public pentru aderarea la anumite prescripții și directive etice este mai redus, cu atât respectul pentru etică este mai mare. Nu spunem, pe de altă parte, că libertatea pe care piața o aduce îi face pe oameni mai morali. Credem că acest lucru ar fi posibil – și, în general, este – dar și dacă nu ar fi, argumentul nostru oricum este diferit. Noi susținem că acest mod de a

organiza societatea - să stabilim câteva reguli simple și apoi să îi lăsăm pe oameni să interacționeze unii cu ceilalți pe baza înțelegerilor, planurilor și proiectelor lor - este varianta care îi oferă eticii cea mai multă importanță. Prin „cea mai multă importanță” nu ne referim la faptul că oamenii se vor comporta etic în mod necesar sau că societatea va funcționa mai bine. Vrem numai să spunem că, într-o astfel de societate, etica va avea un rol pivotal în structura sa.

În această privință, există cu adevărat numai două opțiuni din care putem alege. Fie societatea este structurată în jurul unor principii etice, astfel că scopul acelei societăți este cel de a trăi în acord cu ele, fie găsim câteva principii etice care să joace un rol central pentru societate, iar pentru restul îi lăsăm pe oameni să decidă singuri pentru ei înșiși. Evident, ordinea pieței sau ordinea liberală este un mod de a organiza societatea conform celei de-a doua variante. Chiar și așa, rămâne întrebarea ce principii etice trebuie să stea la baza ordinii liberale și de ce?

Probabil putem răspunde la această întrebare pe o cale puțin diferită. În loc să presupunem că ne este cu totul limpede ce înseamnă etica și politica, să ne întrebăm mai întâi câteva lucruri de bază: ce înseamnă etica? Prin etică înțelegem acea investigație cu privire la cum ar trebui să trăim. Mai precis, asta înseamnă ce acțiuni ar trebui să întreprindem pentru a trăi bine. Dacă înțelegem etica astfel, primul lucru care ne vine imediat în minte este că răspunsul la această întrebare diferă de la o persoană la alta. Dacă acest lucru este adevărat, atunci ordinea pieței asigură - și totodată încurajează - o pluralitate a modurilor de viață. Nu acesta este punctul central al argumentului nostru. Însă este ceva important de reținut atunci când ne gândim la etică și la piață. Dacă există posibilitatea să fie mai multe moduri de a trăi bine, atunci piața ar putea fi cea mai bună cale de a organiza societatea în acord cu acest adevăr.

Desigur, cineva ar putea trăi rău chiar și în condiții de libertate și pluralism. Ordinea pieței permite oamenilor să abuzeze sau să se folosească prost de responsabilitatea pe care o au de a trăi bine. Acest fapt, prin urmare, pare să indice că ordinea pieței (în mod abstract) nici nu susține, nici nu împiedică pe cineva să trăiască bine. Poate merge în ambele direcții, în funcție de alegerea fiecăruia. Dar nici acest răspuns nu este satisfăcător. Dacă vrem să ne întrebăm ce este etica, ar trebui să ne întrebăm mai întâi ce problemă socială vrem să rezolvăm. Numai așa putem răspunde întrebării privind etica. Deja cunoaștem parțial răspunsul. Avem nevoie de câteva reguli cu privire la cum să trăim când suntem în compania altora.

În lumina a ceea ce tocmai am spus, acele reguli trebuie să îndeplinească simultan două condiții. În primul rând, să se aplice în mod egal tuturor persoanelor care alcătuiesc societatea. Nu se pot aplica doar unora și altora nu, deoarece acele reguli constituie fundamentul etic al întregii societăți. În al doilea rând, ele trebuie să se aplice tuturor și, în același timp, să recunoască faptul că există mai multe moduri de a trăi bine. Mai

precis, acest lucru înseamnă că trebuie să recunoască pluralismul despre care am pomenit mai sus, în timp ce îi tratează pe toți la fel. Nu putem cădea iarăși în capcana de a-i forța pe toți oamenii să ducă același mod de viață. Acest lucru ar desconsidera varietatea de care vorbeam că este necesară pentru pluralismul etic și pe care piața o încurajează din plin. De asemenea, nu putem adopta poziția care ne spune să renunțăm la regulile generale. Asta ar face neclară modalitatea prin care am ști cum să interacționăm unii cu alții când nu știm dacă ceilalți împărtășesc aceleași principii etice ca noi. Trebuie să fim, în același timp, generali și specifici cu privire la principiile de bază pe care le adoptăm pentru a ne governa societatea.

În acest moment, pare că ne aflăm într-un impas. Ce fel de reguli sau principii pot, în același timp, vorbi tuturor și permite existența unui pluralism al modurilor de a trăi bine și, totodată, nu împing lucrurile în direcția unei anumite forme de a trăi bine, în detrimentul celorlalte. Ce principiu poate servi un asemenea rol?

Diferite tipuri de principii etice

Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să rămânem deschiși la încă o posibilitate. S-ar putea ca nu toate principiile etice să fie de același fel. Poate că unele principii etice sunt de un tip, altele de alt tip, iar numai unele dintre acestea să fie relevante pentru problema noastră. Dacă ar fi să formulăm altfel, s-ar putea ca unele principii să fie mai adecvate pentru a rezolva problema conviețuirii cu ceilalți oameni, iar altele să fie mai potrivite pentru a ne spune cum să trăim bine. Dar nici acest lucru nu poate fi adevărat, pentru că a trăi bine presupune a trăi împreună cu ceilalți. Prin urmare, s-ar putea să avem principii care ne vorbesc despre însăși posibilitatea de a trăi bine împreună cu ceilalți și principii care ne vorbesc despre ce înseamnă a trăi bine, incluzând aici a trăi bine cu ceilalți. Dacă suntem deschiși să acceptăm asta, credem că suntem gata să oferim o soluție la problema noastră.

Care este, prin urmare, principiul care a) se aplică fiecăruia, b) se aplică în fiecare situație etică, c) nu împinge societatea către un mod de viață în detrimentul altui mod de viață și d) este ceva asupra căruia cu toții avem un interes etic de fiecare dată când acționăm. Poate exista un principiu de felul acesta?

Credem că există: principiul „auto-governării” [n. trad. self-direction]. Mai precis, acest principiu spune că principiul prim al ordinii sociale trebuie să fie protejarea posibilității de a ne auto-governa. Prin „auto-governare” nu înțelegem nimic complicat – doar capacitatea de a lua decizii și de a le pune în practică, în calitatea noastră de agenți care acționează. A te auto-governa nu implică a fi autonom – prin asta înțelegem a fi în posesia tuturor informațiilor relevante și în deplinătatea puterii de raționare – și nici să faci întotdeauna alegerile corecte. Pentru a te auto-governa trebuie doar să dispui de posibilitatea de a face alegeri în interiorul oricărui sistem de constrângeri în care te afli. Avem această înțelegere simplă a auto-governării deoarece, pe de o parte, trebuie să

avem întotdeauna posibilitatea de a alege ce acțiuni vrem să urmărim și, pe de altă parte, responsabilitatea acțiunilor noastre, pentru ca acestea să aibă relevanță etică. Dacă nu putem alege ce acțiuni vrem să urmărim sau suntem responsabili pentru ele numai dacă dispunem de informație completă sau avem o înțelegere a situației asemeni lui Dumnezeu, atunci nu există prea mult loc pentru etică.

Cea mai răspândită și mai evidentă cale pentru a împiedica auto-guvernarea este folosirea violenței fizice. Mai sunt și alte căi, dar violența fizică este cel mai ușor de recunoscut și cel mai greu de prevenit. Pentru că principiul etic de bază al ordinii sociale este deopotrivă general și public, acesta trebuie să fie atât relativ ușor de recunoscut, cât și nu excesiv de subtil sau tehnic. Lista obișnuită de infracțiuni, ca furtul, violul, uciderea, tâlhăria, fraudă sau alte asemenea respectă foarte bine criteriul acesta. Dacă nu permitem unor fapte de soiul acesta să se petreacă în societate înseamnă că presupuziția auto-guvernării funcționează când oamenii acționează.

Prin faptul că protejăm posibilitatea oamenilor de a se auto-guverna, ar trebui să fie clar că nu încercăm să îi facem mai buni sau să îi ajutăm să își crească eficiența în sarcina de a se auto-guverna. Ceea ce încercăm să facem prin faptul că protejăm posibilitatea oamenilor de a se auto-guverna este să dăm eticii o șansă. Dacă este adevărat că principiul auto-guvernării trebuie să se afle la baza fiecărei acțiuni pentru ca aceasta să aibă relevanță etică, concluzia surprinzătoare la care ajungem este aceea că sistemul pieței, pentru faptul că oferă libertății un rol pivotal, acordă eticii cele mai multe șanse!

Încă nu avem o societate complet etică care să protejeze posibilitatea auto-guvernării. De acest lucru depinde felul în care oamenii aleg să își exercite libertatea - într-o manieră etică sau nu. Să reținem că, dacă cineva nu își exercită libertatea de a se auto-guverna, asta nu mă împiedică pe mine să îmi exercit libertatea mea de a mă auto-guverna. Noi protejăm posibilitatea oamenilor de a se auto-guverna, și nu o formă anume de auto-guvernare. Să reținem, de asemenea, că în cazul în care încercăm să facem ceva mai mult decât să protejăm posibilitatea oamenilor de a se auto-guverna, riscăm să împingem lucrurile în favoarea unei anume forme de auto-guvernare și în detrimentul alteia. Fie îmbrățișăm complet libertatea ca un principiu al ordinii sociale, fie nu o facem deloc. Dar dacă nu o facem, suntem puși în situația de a trebui să abandonăm acel principiu central și necesar care face ca acțiunile noastre să aibă însemnătate etică. Cu alte cuvinte, pentru a proteja principiile etice, trebuie mai întâi să protejăm posibilitatea auto-guvernării - acel principiu fundamental al tuturor acțiunilor sociale. Dacă inversăm prioritățile, s-ar putea să distrugem fundamentele etice.

Să facem acțiunile etice posibile

Se pare că piața este indiferentă sau ambivalentă cu privire la etică. Asta din cauză că piața - și numai ea - recunoaște că există o diferență între principiile etice care fac acțiunile etice posibile în societate și principiile etice care ne îndrumă în legătură cu

modul de a trăi bine sau de a ne îndeplini obligațiile față de noi înșine și de alții. Acesta este un alt fel de a spune că ordinea pieței, din rațiuni justificate, nu vrea să fie înțeleasă ca o filozofie etică. Nu este o filozofie a modului de viață etic. Mai curând, este un răspuns la întrebarea care este rolul eticii în organizarea societății. Răspunsul este simplu: rolul eticii este acela de a organiza societatea astfel încât posibilitatea oamenilor de a acționa etic să fie protejată. Orice încercare de a face mai mult decât atât ajunge să compromită scopul eticii. Ce am spus acum este diferit de o filozofie de viață. Dar este în acord cu adevărul potrivit căruia numai oamenii responsabili de acțiunile lor pot trăi bine.

Să mai spunem o dată, în concluzie, că numai ordinea liberală a pieței recunoaște rolul central pe care auto-guvernarea îl are asupra moralității și, prin urmare, necesitatea de a proteja principiul auto-guvernării. Recunoașterea acestui fapt se manifestă printr-o suspiciune naturală față de orice efort de a înlocui auto-guvernarea cu o traiectorie morală predeterminată, oricât de interesant sau convingător ar putea să pară un program etic de felul acesta. Normele care protejează auto-guvernarea pot fi schimbate numai în numele auto-guvernării, altfel auto-guvernarea trebuie să fie lăsată să se exercite singură. Înțelepciunea ascunsă a liberalismului clasic și puterea sa și succesul practic de care s-a bucurat stau în înțelegerea de către acesta a faptului că, cu cât etica se retrage mai mult din sfera obiectivelor politice, cu atât șansele ei de a înflori în societate cresc. Deși există multe dovezi grăitoare care susțin faptul că ordinea liberală îi face pe oameni mai bogați, ceea ce este mai greu sesizabil este faptul că ordinea liberală face posibil ceva mai profund și mai adânc. Ea permite oamenilor să fie oameni – altfel spus, ordinea liberală permite oamenilor să își exercite facultatea rațiunii, judecății și empatiei, și să aleagă pentru ei înșiși scopurile pe care vor să le urmeze. Ordinea pieței nu este, așa cum se spune, o instituție care dezumanizează, ci este cea mai umană și etică instituție dintre toate.

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *Foundation for Economic Education*.

Imagine: Douglas B. Rasmussen; Sursa: Wikipedia